

כישוף ואחיזת עיניים

פתחא דסוגיא

הש"ך בס"ק י"ז הביא שהב"ח הביא בשם הרמב"ם דגם אחיזת עינים שאינו על ידי כישוף רק על ידי מראה ותחבולות וקלות התנועה ביד אסור. ועיין בב"ח שהוא מתיר בזה הסתירה ברמב"ם, שבה"ט כתב על אוחו את העינים שלוקה, ובהט"ו כתב שאינו לוקה, שבה"ט איירי שלא נעשה על ידי כישוף אלא בתחבולות וקלות התנועה שבוה לוקה, ובהט"ו איירי שנעשה אחיזת העינים על ידי כשפים, שנראה כאילו נלקטו הקישואין ובאמת לא זזו ממקומן. אינו לוקה משום שניתן לאזהרת מיתת בית דין. ונמצא שלמעשה עוד חמור אוחו את העינים בדרך טבעי מעל ידי כישוף (שרת אגרות משה י"ד ח"ד סימן י"ג).

ביאורא דתלמודא

ולא האוחז את העינים – מראה לבריות כאילו עושה ואינו עושה כלום (רע"ב). שנים לוקטין קישואין – במכשפות בפנינו – אחד – מהן – ליקט וחייב – מיתה, וחבירו ליקט ופטור מן המיתה. כיצד – העושה מעשה – שליקט ממש בכשפים – חייב. והאוחז את העינים – הראה לנו כאילו נתקבצו כולן למקום אחד והקישואים לא זזו ממקומן – פטור – מן המיתה (רע"ב). הלכות כשפים כהלכות שבת – שבת היכי דמי דאלו מאן דעביד חדא מאבות מלאכות או מתולדות דידהו מיחייב סקילה, ואי עביד איסור שבות או מקצת מלאכה הוי פטור אבל אסור, ואי צייד נחש או צבי שלא לצורכן, או המפיס מורסא בשבת להוציא לחה, מותר לכתחילה (יד רמ"ה). הווי עסקי בהלכות יצירה – וממילא – אברו להו עגלא תילתא – על ידי שהיו מצרפים אותיות השם שבהם נברא העולם (רש"י). ומיברי להו עיגלא תילתא ואכלי ליה – שלא היו מעשה כשפים אלא על ידי קדושת המקום מעין דוגמא של מעלה, ומדלא קא חשיב ליה למעשה שדים גבי פטור אבל אסור, אי נמי גבי מותר לכתחלה, שמע מינה מעשה שדים בכלל כשפים הוא, וכי עביד מעשה מיחייב עליהו סקילה (יד רמ"ה). חזינא ליה לאבוה דקרנא – מכשף היה (רש"י). דנפיץ

ליקוטא דתלמודא

שנו רבותינו (סנהדרין פ"ז מ"י) גבי איסור אחיזת עיניים:

המדיח זה האומר נלך ונעבוד עבודה זרה. המכשף, העושה מעשה חייב, ולא האוחז את העינים. רבי עקיבא אומר משום רבי יהושע שנים לוקטין קישואין, אחד לוקט פטור, ואחד לוקט חייב, העושה מעשה חייב, האוחז את העינים פטור.

ואמרו חכמינו (סנהדרין סז:) על אלו מעשה להטים חייב:

אמר אבבי הלכות כשפים כהלכות שבת, יש מהן בסקילה, ויש מהן פטור אבל אסור, ויש מהן מותר לכתחלה. העושה מעשה בסקילה, האוחז את העינים פטור אבל אסור, מותר לכתחלה כדרב חנינא ורב אושעיא. כל מעלי שבתא הווי עסקי בהלכות יצירה, ומיברי להו עיגלא תילתא ואכלי ליה. אמר רב אשי חזינא ליה לאבוה דקרנא דנפיץ ושדי כריכי דשיראי מנחיריה. ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא. אמר רבי אליעזר מיכן שאין השד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה. רב פפא אמר האלהים, אפילו כגמלא נמי לא מצי ברי, האי מיכניף ליה, והאי לא מיכניף ליה. אמר ליה רב לרבי חייא לדידי חזי לי ההוא טייעא דשקליה לספסירא וגיידיה לגמלא וטרף ליה בטבלא, וקס. אמר ליה לבתר הכי דס ופרתא מי הוא, אלא ההיא אחיזת עינים הוה.

עוד שנינו (שכל טוב וארא פרק ז) בענין זה:

האוחז את העינים פטור מסקילה, אבל לוקה משום לא תעוננו, מותר לכתחלה דהיינו דעביד בשם טהרה.

העושים אחיזת עינים וידוע שהוא קלות התנועה אין בזה איסור

(אגרות משה)

אור תורה

לא ימצא בך מעביר בנו ובתו בָּאֵשׁ קֶסֶם קֶסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף. (דברים י"ז)

תמים תהיה עם ה' אֱלֹהֶיךָ. (דברים י"ז)

מִכְשָׁפָה לֹא תִתֶּיָּהּ. (שמות כ"ז)

ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא ויחזק לב פרעה ולא שמע אֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'. (שמות ח"ט)

ושדי כריכי דשיראי מנחיריה – שהיה מנפץ ומשליך כריכות של משי מנחיריו. איכא דאמרי מכשף הוה ולא מסתבר דמשתעו רבנן בגנותיה דאבוה דקרנא דהוה גברא רבה, אלא להתלמד עבד ושדי כדבעינן למימר קמן (יד רמ"ה). אצבע אלהים היא – מכה זו של כנים לא על ידי מכשפות באה אלא על פי הקדוש ברוך הוא, דאין לחרטומים יכולת בה (רש"י). האי מיכניף ליה – כלומר השדים לא חידשו שום בריה משלהם, אלא מן ההפקד היו מביאין דבר שנברא כבה, וזה שלא יכלו לעשות מעשה בכנים, לפי שאינן יכולין לאסוף ולקבץ אלא בריות גדולות שנאספין אליהם ביחד מאיליהן ונוח להן לקבצם, אבל בריות דקות טורח הוא להם לאספם ולקבצם (יד רמ"ה).

האידנא אליבא דשמעתא

אחיזת עיניים

אמרו ז"ל בסוגיין דהאוחז את העיניים פטור, וכתב הרמב"ם (הלכות עבודה זרה פ"א ה"ו), דמכל מקום לוקה, וז"ל: 'המכשף חייב סקילה, והוא שעשה מעשה כשפים. אבל האוחז את העינים, והוא שיראה שעשה והוא לא עשה, לוקה מכת מרדות. מפני שלא זה שנאמר במכשף, בכלל לא ימצא בכך הוא, ולא שניתן לאזהרת מיתת בית דין הוא, ואין לוקין עליו, שנאמר מכשפה לא תחיה'. ע"כ. אמנם בהלכה ט כתב שאינו לוקה על אחיזת עיניים. ובב"ח (יו"ד סימן קעט) כתב לבאר דהאי דלוקה איירי שלא נעשה על ידי כישוף אלא בתחבולות וקלות התנועה, והאי דאינו לוקה שנעשה האחיזת עיניים על ידי כישוף שיראה כאילו נלקטו הקישואים אף שלא נלקטו כלל. ובסמ"ג (לאוין סימן ג) כתב דהאוחז את העינים פטור אף מן המלקות, ובשו"ת הרמ"א (סימן ס"ז) כתב דנדוע שהסמ"ג הוסיף כולו על פי הרמב"ם, ואינו חולק עליו, ועיין שם מה שיישב בדבריו. ובשולחן ערוך (יו"ד סימן קע"ט ס"ז) כתב דאסור לעשות כן, ובפתחי תשובה שם כתב דאם העושה עובד כוכבים שרי להביט בו.

ובשו"ת דברי יציב (יו"ד סימן י"ז) כתב שיש ג' מיני עשיית להטים, ולא כולם אסורים, וז"ל: 'ולענין עיקר שאלתינו כן הן הצעתן של דברים, שיש ג' מיני אוחז את העינים וכו', יש מי שאוחז את העינים על ידי עישונים והקטרות או על ידי נרות דולקות ואין בהם צד כישוף וכו', ואם התרו בו משום מעונן לוקה, עוד יש מי שאוחז את העינים על ידי כישוף בהשבעות שדים וכו', והמין השלישי שעושים דברים זרים על דרך תחבולה או מהירות או קלות ידים וכיוצא בזה, שנראה כאילו אחז את העינים והוא לא אחז אותם, בזה איני רואה שיש בו איסור תורה אלא שהוא גונב דעת הבריות'.

מעשה קסמים

כתב בחכמת אדם (כלל פ"ט סק"ו) גבי אחיזת עיניים על ידי קלות התנועה ונראה כאילו עשה קסם, וז"ל: 'האוחז את העינים. והוא מין מן התחבולה מחובר אליו קלות התנועה ביד עד שתדמה לאנשים שיעשה ענינים שאין אמיתתו בהם, כמו שנראה אותם יעשו תמיד יקחו חבל וישימו אותה בכנף

בגדיהם, ויוציאו נחש וישליך טבעת לאויה, ואחר כך יוציאו מפי אדם אחד העומד לפניו. והעושה זה לוקה. ומזה תראה שאותן הבדחנים שעושים כדברים אלו על החתונות, ונקראין טאשין שפילעה, עוברים בלאו דאורייתא, ומי שמצוה להם לעשותן עובר משום 'לפני עור'. ולכן מי שבדו למחות צריך למחות, וכל שכן שאסור להסתכל ולראותם'.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סימן י"ג) דן באריכות איזהו קסם שמותר לעשותו ואיזהו האסור, וז"ל הנצרך לענינו: 'בכל אופן אם משקר העושה ואומר שעושה דברים שלא בדרך הטבע יש לאסור, דהא יכול להטעות האינשי אחריו להחזיקו לאיש בעל מופת, ואף בלא משקר ואומר שהוא ענין טבעי, שנתן לו השי"ת קלות התנועה יותר מאחרים, הרי אין להתראות בזה לפני אינשי, רק באופן שיראו ויכירו דהיא מתנועה מהירות ביותר, אבל שייך רק לדון להתיר לבדחנים שעושים עניני אחיזת עינים על חתונות באופן שיהיה ידוע ומפורסם שהוא מצד קלות התנועה וכדומה, שהוא מעשה טבעי ולא שייך לכשפים, איני רואה בזה שום איסור. ואם היה בא למעשה הייתי משתמטא מפני כבוד רבותינו האוסרים. ואם לא היה אפשר להשתמש הייתי מורה בדרך טבעי, וידוע ומפורסם שהוא דרך טבעי, שמותר'. ע"כ. ובשו"ת יביע אומר (ח"ה סימן י"ד) כתב דיש להחמיר ביהודי שעושה כהאי גוונא, ובעכו"ם שרי בתנאי ההיתר של האגרות משה.

וכן כתב בדברי יציב (יו"ד סימן נ"ז) גבי עושי קסמים בימינו, וז"ל: 'מה שאין כן כשמגלה להם במפורש שעושה זאת בתחבולות וזריות ידים, אין בזה משום מעונן כיון שהכל יודעים שהוא מלומד בכך, ואפילו משום גניבת דעת ליכא, והרי זה כמפליג בספינת אויר ושאר ענינים של פלא שהומצאו בזמנינו'. ע"כ. וכן כתב בתשובות והנהגות (כרך א סימן תנ"ה) אך כתב שאין זה ראוי לבני ישראל, וז"ל הנצרך לענינו: 'ולדינא נראה שבדאי איסור גמור כשלא מכירים, אבל אם מודיע מפורש שאין זה כישוף רק חכמה שכל אחד יכול ללמוד מותר, וכשזה גלוי ומפורסם בלשון המדוברת שאין זה בכישוף רק חכמה לבד, נראה שאין איסור, אף דמיחזי ככישוף, ומכל מקום אינו ראוי לן ולדכוותן לעסוק בדברים אשר לא שמענו מאבותינו נוהגין כן'.

עומקא דסוגיא

שאינם מן השכל. ועיין ברמב"ן (דברים יח ט) שכתב שיש בכשפים אמת, אלא שהכשפים פועלים כנגד הטבע שטבע הקב"ה, ולכן נאסור. ועוד שצריך האדם להעמיד ישועתו על ידי הקב"ה ולא על ידי אמצעי. ועיין באגרות משה (יו"ד ח"ד סימן י"ג) שכתב דודאי מי שבטבעו בקלות התנועה שמותר דהא השבטים שלחו את נפתלי למצרים להביא שטר המכירה.

מראי מקומות

- א. סנהדרין פ"ז מ"י
- ב. סנהדרין סו:
- ג. שכל טוב וארא פרק ז
- ד. רמב"ם הלכות עבודה זרה פ"א ה"ו
- ה. בב"ח יו"ד סימן קע"ט
- ו. סמ"ג לאוין סימן נ"ג
- ז. שו"ת הרמ"א סימן ס"ז
- ח. שולחן ערוך יו"ד סימן קע"ט ס"ז
- ט. שו"ת דברי יציב יו"ד סימן נ"ז
- י. חכמת אדם כלל פ"ט סק"ו
- יא. שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד סימן י"ג
- יב. שו"ת יביע אומר ח"ה סימן י"ד
- יג. תשובות והנהגות כרך א סימן תנ"ה
- יד. רבינו בחיי שמות כב יז
- טו. ספר המצוות להרמב"ם מצות לא תעשה ל"ב
- טז. רמב"ן דברים יח ט
- יז. סנהדרין פ"ז מ"י
- יח. סנהדרין סו:
- יט. שכל טוב וארא פרק ז
- כ. רמב"ם הלכות עבודה זרה פ"א ה"ו
- כא. בב"ח יו"ד סימן קע"ט
- כב. סמ"ג לאוין סימן נ"ג
- כג. שו"ת הרמ"א סימן ס"ז
- כד. שולחן ערוך יו"ד סימן קע"ט ס"ז
- כה. שו"ת דברי יציב יו"ד סימן נ"ז
- כו. חכמת אדם כלל פ"ט סק"ו
- כז. שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד סימן י"ג
- כח. שו"ת יביע אומר ח"ה סימן י"ד
- כט. תשובות והנהגות כרך א סימן תנ"ה
- ל. רבינו בחיי שמות כב יז
- לא. ספר המצוות להרמב"ם מצות לא תעשה ל"ב
- לב. רמב"ן דברים יח ט